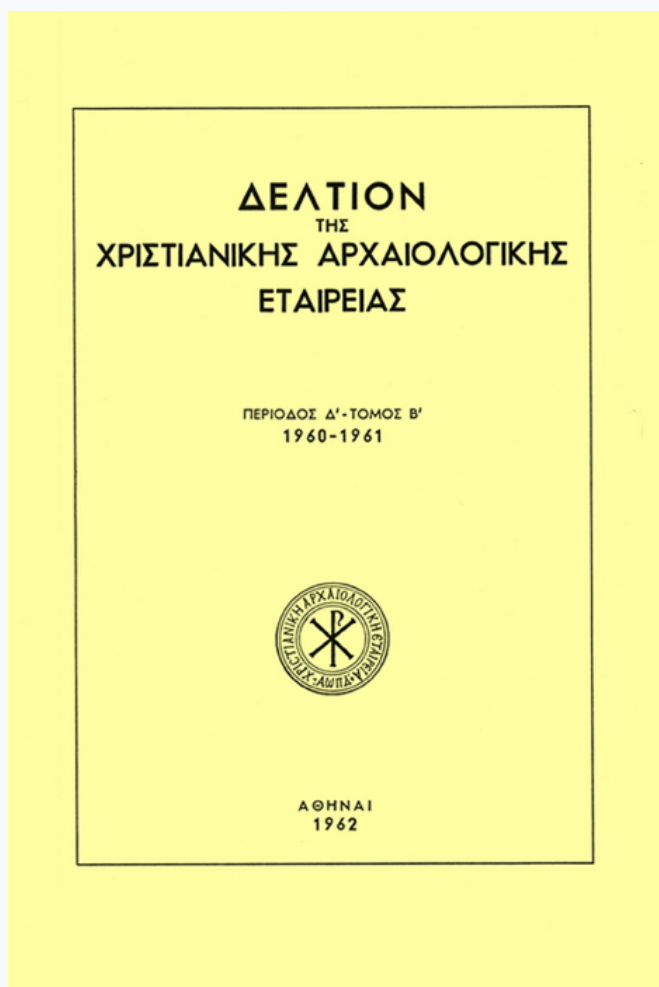

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2 (1962)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1960-1961), Περίοδος Δ'

Ευλογία του αγίου Μάμα (πίν. 51)

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

doi: [10.12681/dchae.727](https://doi.org/10.12681/dchae.727)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. (1962). Ευλογία του αγίου Μάμα (πίν. 51). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2, 131-137. <https://doi.org/10.12681/dchae.727>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ευλογία του αγίου Μάμα (πίν. 51)

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1960-1961), Περίοδος Δ' • Σελ. 131-137

ΑΘΗΝΑ 1962

ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΜΑ

(Πίν. 51)

Με τὴν εὐκαιρία ἐπίσκεψής του στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, τὸ 1955, ὁ κ. H. Seyrig, τὼρα Διευθυντὴς τῶν Μουσείων τῆς Γαλλίας καὶ τότε Διευθυντὴς τοῦ Γαλλικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Βηρυττοῦ, δώρησε δύο Εὐλογίες ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ συλλογὴ του. Τὴν πρώτη (Εὐρετήριο Βυζ. Μουσείου 3015) εἶχεν ἄλλοτε ἀγοράσει στὴν Ἀθήνα καὶ θεώρησε σωστὸ νὰ τὴ φέρῃ πάλι ἐδῶ. Εἶναι ἡ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν κ. J. Lassus καὶ εἰκονίζει τὸν ἅγιο Συμεὼν τὸ Στυλίτη¹. Ἀφορμὴ γιὰ τὴ δωρεὰ τῆς δεύτερης Εὐλογίας, ποὺ εἰκονίζει τὸ μεγαλομάρτυρα τῆς Καππαδοκίας Μάμα (Εὐρετ. Βυζ. Μουσείου 3016), ἔδωκε στὸν κ. Seyrig ἡ ἔκδοση μονογραφίας μου μετὸν τίτλο « Ὁ ἅγιος Μάμας »². Γι' αὐτὸ εἶμαι ἰδιαίτερα εὐγνώμων στὸ δωρητὴ γιὰ τὴν εὐγενικὴ προσφορὰ του πρὸς τὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο.

Ἡ Εὐλογία τοῦ ἁγίου Μάμα μετὴν παλαιότερη καὶ μοναδικὴ στὴν ἐποχὴ τῆς παράστασις τοῦ ἁγίου καθισμένου πάνω σὲ λιοντάρι, δίνει τὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου, ποὺ μετὴν εἶχεν ἄλλοτε ἀπασχολήσει³. Ἀποδεικνύει ἄλλῃ μιὰ φορὰ ὅτι πολλὰς μορφὰς ἁγίων, σὲ ἰδιαίτερα γραφικὰς παραστάσεις, ποὺ συχνὰ θεωροῦνται νεώτερες, γιὰτὶ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ μεταβυζαντινὰς περισσότερο ἀπεικονίσεις, ἔχουν τὴν ἀρχὴν τους στὴν πρώτη περίοδο τῆς χριστιανικῆς ἀγιογραφίας.

Ἡ Εὐλογία τοῦ ἁγίου Μάμα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀντικείμενα ποὺ μοίραζαν στοὺς πιστοὺς στὰ ἀξιόλογα κέντρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, γύρω στὰ Μαρτύρια, τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδο κυρίως. Ἦσαν μικροὶ μετάλλινοι δίσκοι ἢ φιαλίδια, πηλῖνα ἢ μετάλλινα, γεμάτα ἅγιο Μύρο, μετὴν παράστασις ἑνὸς μεγαλομάρτυρα, τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ἢ σκηνῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ συχνὰ ἐπιγραφὴ, ποὺ ἀρχίζε μετὴν λέξη Εὐλογία. Οἱ προσκυνητὲς κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸν τους τὰς Εὐλογίας, κλεισμένες μέσα σὲ ὑφασμάτινα σακκουλάκια, καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὸ προσκύνημα παίρνοντας μαζί τὰ πολύτιμα

1. Images de Stylites, στὸ Bulletin d'Études Orientales, 1932, τ. II, σελ. 67 - 82.

2. Ἀννας Μαργαβᾶ - Χατζηνικολάου, Ὁ ἅγιος Μάμας, Κέντρο Μιχρασιατικῶν Σπουδῶν, Καππαδοκία 9. Collection de l'Institut Français d'Athènes, Ἀθήνα 1953.

3. Αὐτόθι, σελ. 93 - 95.

αὐτὰ ἐγκόλπια καὶ φυλακτά, ὅπως ἐπαιρναν κεριά, χῶμα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ μάρτυρα, ἅγιασμα, κάθε τι πὺν ἄγγιζε τὴν περιοχὴ τοῦ Μαρτυρίου.

Περίφημες εἶναι οἱ Εὐλογίαι τῆς Monza¹ πὺν προέρχονται ἀπὸ τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ πολὺ γνωστὲς οἱ Εὐλογίαι τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ἀπὸ τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ ἁγίου κοντὰ στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἀπὸ αὐτὲς σώζονται πολλὰς σὲ διάφορες συλλογές, καθὼς ἀρκετὲς ἀνέκδοτες στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν. Σπανιώτερες εἶναι Εὐλογίαι ἄλλων ἁγίων, ὅπως : τῆς ἁγίας Θέκλας ἀπὸ τῇ Σελεύκεια τῆς Ἰσαυρίας, τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἀνδρέα, τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ μονὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Στυλῖτη καὶ ἄλλων. Τοῦ ἁγίου Μάμα, πὺν θὰ πρέπη νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ὅπως θὰ δοῦμε, δὲν εἶναι γνωστὴ ἄλλη Εὐλογία.

Ἡ μοναδικὴ λοιπὸν αὐτῇ Εὐλογία τοῦ ἁγίου Μάμα εἶναι μικρὸς μολύβδινος δίσκος, διαμέτρου 0,055 μ. Στὴν κύρια ὄψη εἰκονίζεται, σὲ ἀρκετὰ ἔξοργο ἀνάγλυφο, ὁ ἅγιος μὲ φωτιστέφανο, καθισμένος πᾶνω σὲ ἓνα λιοντάρι. Τὸ κοντὸ σῶμα τοῦ ἁγίου εἶναι ἀκίνητο καὶ σκληρὸ σὲ στάση τρία τέταρτα. Δυστυχῶς ἡ ὅλη διατήρηση τῆς Εὐλογίας δὲν ἐπιτρέπει λεπτομερέστερη περιγραφὴ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἐνδύματος. Τὸ λιοντάρι ἔχει τεράστιο κεφάλι μὲ ὀρθωμένα τὰ αὐτιά. Ἡ ἀνάταση τῆς οὐρᾶς καὶ ἡ κίνηση τῶν ποδιῶν γενικὰ τὸ παρουσιάζουν σὰν νὰ βαδίζῃ ἀγέρωχο μὲ βῆμα ἐπίσημο. Στὴν περιφέρεια τοῦ δίσκου ἀνάμεσα σὲ τέσσερεις συγκεντρικοὺς κύκλους ἡ ἐπιγραφὴ : *Εὐλογία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος. Ἀμήν.* Γραμμένῃ μὲ ὠραῖα, καλλιγραφημένα γράμματα, στρογγυλὰ καὶ πλατεῖα, εἶναι πλέον πολὺ δυσανάγνωστη ἐξ αἰτίας τῆς φθορᾶς.

Ἡ δευτέρῃ ὄψῃ κοσμεῖται μὲ σχεδὸν ἐπιπεδόγλυφο ἰσοσκελῇ σταυρό. Μόλις ἐξέχουν οἱ τοξωτὲς γραμμές, πὺν ἀποτελοῦν τὸ περιγράμμα τοῦ σταυροῦ μὲ τὰ πολὺ πεπλατυσμένα καὶ κυρτὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν, οἱ ὁποῖες ἀπολήγουν στὴν περιφέρεια τοῦ δίσκου.

Ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ὅτι οἱ μορφὲς τῶν ἁγίων, ὅπως εἰκονίζονται στὶς Εὐλογίαι, εἶναι ἡ ἀναπαράσταση σὲ μικρογραφία τῆς ἐπισημότερης εἰκόνας τοῦ ἁγίου, δηλ. αὐτῆς πὺν βρισκότανε στὴν κόγχῃ πᾶνω ἀπὸ τὸν τάφο του, στὸ Μαρτύριο. Συνήθως ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἐκεῖ δεόμενος ἢ σὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς του.

Παράλληλα μὲ τὶς ἀλληγορικὰς παραστάσεις τῶν Μαρτυρίων τῆς Ἰταλίας στὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ, στὰ Μαρτύρια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχαν ἀρχίσει τὸν 4^{ον} αἰῶνα νὰ ἀπεικονίζονται τοὺς « ἄθλους » τῶν μαρτύρων, πρᾶγμα πὺν συγκινοῦσε ἄμεσα τὴ λαϊκὴ εὐσέβεια τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Μεγάλοι

1. André Grabar, Les ampoules de Terre Sainte, 1958.

Πατέρες περιγράφουν σὲ γεμάτους ἔξαρση πανηγυρικοὺς τὴν εἰκονογράφηση « τῶν ἀριστευμάτων » τῶν μαρτύρων, ὅπως λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος στὴν « Ὁμιλία εἰς τὸν Μάρτυρα Βαβλαάμ »¹, τοῦ ὁποῖου τὸ Μαρτύριο ἦταν γειτονικὸ μὲ τοῦ ἁγίου Μάμα στὴν Καισάρεια. Ὁ Μέγας Βασίλειος χαίρεται, λέγει, γιατί τὰ λαμπρὰ χρώματα καὶ ἡ σοφία τῶν ζωγράφων τὸν νίκησαν στὴν προσπάθειά του νὰ παραστήσῃ μὲ λόγους τοὺς ἄθλους τοῦ μάρτυρα.

Εἶναι γνωστὴ ἐπίσης ἡ περιγραφὴ τῆς εἰκονογράφησης τοῦ Μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου στὰ Εὐχαῖτα ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Νύσσης, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τὰ μαρτύρια καὶ ἡ « μακαριωτάτῃ τελείωσις τοῦ ἀθλητοῦ »².

Στὴν Ὁμιλία XLIV, « Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν καὶ τὸν Μάρτυρα Μάμαντα », ὁ Μέγας Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς χωρὶς νὰ ἀναλύῃ τὰ θέματα τῆς εἰκονογράφησης τοῦ Μαρτυρίου, λέγει τὴν παρακάτω φράση, μὲ τὴν ὁποία πολὺ πιθανὸν ὑπονοεῖ τὴν εἰκονογραφημένη παρουσίαση τῶν μαρτυρίων τοῦ ἁγίου : « νῦν μάρτυρες αἰθριάζουσι... καὶ τοὺς ἄθλους δημοσιεύουσι »³.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς « ἄθλους » τοῦ ἁγίου Μάμα εἶναι καὶ ἡ καθυπόταξη τοῦ λιονταριοῦ. Τὸν συντροφεύει μαζὺ μὲ τὰ ἄλλα ἄγρια ζῶα στὸ βουνὸ ὅπου ζῇ ὡς καταδικωμένος. Πειθήνιο τὸν παραστέχει τὴν τελευταία στιγμή τοῦ μαρτυρίου : « Ἡμερον καὶ ταπεινὸν ἐσίμωσεν εἰς τὸν ἄγιον διὰ τὸ ὁποῖον πολλοὶ ὅπου ἐστέκονταν αὐτοῦ, βλέποντας τὸ λιοντάρι τόσον ἡμερον, ἔλεγαν, ὅτι αὐτὸ τὸ λιοντάρι, πλὴν γρήγορα τοῦ εἶναι τοῦ ἁγίου διὰ παρηγορίαν παρὰ διὰ τιμωρίαν »⁴.

Ἡ τελευταία στιγμή τοῦ μαρτυρίου εἶναι ἡ σπουδαιότερη, γιατί αὐτὴ ἐνώνει τὸν μάρτυρα μὲ τὸν Χριστό. Αὐτὴ εἰκονίζεται στὴν κόγχη τῶν Μαρτυρίων. Ἀλλὰ σκηνὲς θανάτου δὲν παρουσιάζονται πρὶν ἀπὸ τὸν 6ον αἰ. στὴ χριστιανικὴ εἰκονογραφία. Δὲ ζωγραφίζουν τὸν σαρκικὸ θάνατο ἀλλὰ τὸ θρίαμβο τοῦ μάρτυρα πάνω σ' αὐτόν⁵. Τὸ πέρασμα στὴ μέλλουσα ζωὴ συμβολίζεται μὲ τὸν ἅγιο σὲ στάση δέησης καὶ μὲ γεμάτῃ ἀγαλλίαση ὄψη. Ὡραῖα περιγράφεται ἡ τελευταία στιγμή τοῦ βίου τῆς ἁγίας Εὐφημίας ἀπὸ τὸν Ἀστέριον Ἀμασειάς : « Ἰστησι δὲ μέσῃν αὐτὴν (ἐνν. μέσα στὶς φλόγες) τὰς μὲν χεῖρας πρὸς οὐρανὸν διαπλεύσασαν, ἀχθηδόνα δ' οὐδεμίαν ἐπιφέρουσαν τῷ προσώπῳ· ἀλλὰ τουναντίον γεγηθυῖαν, ὅτι πρὸς τὴν ἀσώματον καὶ μακαρίαν ἐξεδήμει ζωὴν »⁶.

1. Migne, P.G., XXXI, 489.

2. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν μάρτυρα Θεόδωρον, P.G., XLVI, σελ. 736.

3. P.G., XXXVI, σελ. 620.

4. Νεοφύτου τοῦ Ροδινοῦ, Περὶ ἡρώων, στρατηγῶν, φιλοσόφων, ἁγίων καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνθρώπων, ὅπου ἐβγήκασιν ἀπὸ τὸ νησί τῆς Κύπρου, σελ. 200.

5. A. Grabar, Martyrium, τ. II, σελ. 189.

6. P.G., XL, σελ. 336.

Ἄλλοτε πάλιν ὁ μάρτυρας εἰκονίζεται σὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς του. Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχαία συνήθεια νὰ χαρακτηρίζουν τὰ εἰκονιζόμενα σὲ ἀναμνηστικὰς στῆλες πρόσωπα τοποθετώντας τα ἀνάμεσα σὲ ὄντα ἢ ἀντικείμενα, ποὺ θυμίζουν σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τους.

Ἀπὸ τὶς παλαιὰς συνήθειες καὶ ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους οἱ χριστιανοὶ εἰκονογράφοι ἀντλοῦν ἐπίσης θέματα. Πολὺ ἀγαπητὸ σύμβολο τῶν ἀρχαίων θεῶν τῆς Καππαδοκίας εἶναι τὰ λιοντάρια. Ἡ ἐπισημότερη θεὰ τῆς Καππαδοκίας, ἡ μητέρα τῶν θεῶν Μᾶ, εἰκονίζεται λεοντόμορφη σὲ παλαιότερη ἐποχῇ. Ἀργότερα τὸ λιοντάρι τοποθετεῖται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια της καὶ ἄλλοτε πάλι ἡ θεὰ κάθεται πάνω σ' αὐτό. Τὸ σύμβολο τοῦτο ὁ ἅγιος Μάμας τὸ ἔκαμε δικό του καὶ τὸ ὑπέταξε. Καὶ οἱ νέοι Χριστιανοὶ τῆς Καππαδοκίας ἔβλεπαν νὰ τοὺς προστατεύουν οἱ νέοι ἅγιοι μὲ τὰ γνωστὰ παλαιὰ σύμβολα.

«*Μνήσθητέ μοι τοῦ μάρτυρος, ὅσοι δι' ὀνείρων αὐτοῦ ἀπηλαύσατε. ὅσοι περιτυχόντες τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐσχίκεσαν αὐτὸν συνεργὸν εἰς προσευχήν. ὅσοις, ὀνόματι κληθεῖς, ἐπὶ τῶν ἔργων παρέστη. ὅσους ὁδοιπόρους ἐπανήγαγεν· ὅσους ἐξ ἀρρωστίας ἀνέστησεν· ὅσοις παῖδας ἀπέδωκεν ἤδη τετελευτηκότας. ὅσοις προθεσμίας βίου μακροτέρας ἐποίησεν.*», λέγει πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. ὁ Μέγας Βασίλειος στὴν Ὀμιλίᾳ του «εἰς ἅγιον μάρτυρα Μάμαντα»¹, ὅπου, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ φιλολογία τῶν Πατέρων, προτρέπονται οἱ πιστοὶ νὰ ζητοῦν τὴν ἐπέμβαση τῶν μαρτύρων στὴν καθημερινή τους ζωὴ.

Δύο αἰῶνες ἀργότερα ὁ ἅγιος Μάμας ἦταν πάντα δημοφιλὴς στὴν Καππαδοκία καὶ οἱ εὐσεβεῖς, φεύγοντας ἀπὸ τὸ προσκύνημα, ἔπαιρναν μιὰ Εὐλογία, ὅπως αὐτὴ ποὺ μελετοῦμε ἐδῶ. Ἡ μορφή τοῦ θριαμβευτῆ μάρτυρα πάνω στὸ λιοντάρι, σύμβολο τῆς δύναμης, εὐλογεῖ τὸν πιστό. Σύγχρονα ἡ ἐπιγραφή στὴν περιφέρεια τοῦ δίσκου ἔχει τὴ μορφή ἐπίκλησης, προσευχῆς, καὶ τελειώνει μὲ τὴ λέξη: Ἀμήν. Τέλος ὁ σταυρὸς εἶναι τὸ σπουδαιότερο σύμβολο ἀπὸ ὅσα ἀποτρέπουν τὰ κακά. Τόσα στοιχεῖα συγκεντρωμένα συντελοῦσαν στὸ νὰ εἶναι περιζήτητα τὰ λαϊκὰ αὐτὰ φυλακτήρια ἀπὸ τοὺς εὐσεβεῖς προσκυνητὰς τοῦ Μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Μάμα.

Ὁ κ. Grabar, μελετώντας τὶς Εὐλογίες τῆς Monza², παρατηρεῖ ὅτι παρουσιάζουν ἀξιοπρόσεκτες ἀναλογίες μὲ τὴν τέχνη τῶν νομισμάτων καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγκολπίων ἢ τῶν ὑπατικῶν τριπτύχων τοῦ 4ου - 6ου αἰῶνα, ὅπως π.χ. τὴν ἐπιγραφή στὴν περιφέρεια τῶν δίσκων, τὸν τύπο τοῦ ἐνθρόνου ἢ ἔφιππου θριαμβευτῆ αὐτοκράτορα, τοὺς σταυροὺς, τὰ σύμβολα τῆς νίκης καὶ ἄλλα.

1. Migne, P.G., XXXI, σελ. 589.

2. A. Grabar, Les ampoules de Terre Sainte, σελ. 45.

Ἡ Εὐλογία τοῦ ἁγίου Μάμα ἐπιβεβαιώνει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴν παρὰ πάνω ἀλήθεια. Μᾶς ὁδηγεῖ σὲ αὐτοκρατορικά ἐγκόλπια καὶ νομίσματα τοῦ 6ου αἰώνα. Συγγενέστερο πιστεύω, ὅτι εἶναι ἓνα χρυσὸ ἐγκόλπιο τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ὁποίου δὲν σώζεται σήμερα παρὰ ἓνα ἀντίγραφο στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο¹. Τὸ πρωτότυπο εἶχε βρεθῇ ἄλλοτε στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας καὶ ἀνάγεται στὸ 535-538. Ὁ Ἰουστινιανὸς εἰκονίζεται σ' αὐτὸ ἔφιππος μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού εἶναι καθισμένος στὸ λιοντάρι τοῦ ὁ ἅγιος Μάμας. Οἱ ἴδιες ἀναλογίες στὸν κοντὸ κορμό, ἡ στάση σὲ τρία τέταρτα, ἡ ἀκίνησις τοῦ προσώπου σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κίνηση τοῦ ὑποζυγίου μὲ τὰ λυγισμένα πόδια καὶ τὴ στροφὴ τοῦ κεφαλιοῦ.

Ἡ μορφή τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὰ στρογγυλὰ καὶ πλατειὰ γράμματα, τοποθετημένη καθὼς εἶναι ἀνάμεσα στοὺς κύκλους τῆς περιφέρειας τοῦ δίσκου, βοηθεῖ ἐπίσης στὴ χρονολόγησι, γιατί εἶναι ὅμοια μὲ τὶς ἐπιγραφὰς τῶν Εὐλογιῶν τῆς Monza. Στὶς ἴδιες Εὐλογίαις τῆς Monza συναντᾶμε ἀκόμη συχνὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ μὲ τὶς πεπλατυσμένες κεραίες². Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ σταυρὸς σκεπάζει τὴν ἐπιφάνεια τῆς δεύτερης ὀψης τῆς Εὐλογίας μας θυμίζει μιὰ παράλληλη Εὐλογία τοῦ ἁγίου Συμεών, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν κ. Α. Ευγγόπουλον³.

Ὅσο γιὰ τὸν τόπο προέλευσης τῆς Εὐλογίας πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔφεραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἢ ἀπ' ἄλλου τὰ μικρὰ αὐτὰ ἀντικείμενα τῆς τοπικῆς λατρείας.

Καταλήγουμε λοιπὸν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Εὐλογία τοῦ ἁγίου Μάμα ἀνήκει στὸν 6ον αἰώνα καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Ἐπομένως δεχόμαστε ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἁγίου Μάμα καθισμένου πάνω στὸ λιοντάρι εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους, ἂν ὅχι ὁ ἀρχαιότερος.

Ποῦ εἶχε καταφύγει ὁ τύπος αὐτὸς στὴν κυρίως βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ γιατί δὲν τὸν συναντοῦμε παρὰ ἀπὸ τὸν 15ον αἰώνα καὶ συχνὰ σὲ δυτικά ἢ μὲ δυτικὴ ἐπίδραση ἔργα; Φαίνεται ὅτι, καθὼς καὶ ἄλλες παρόμοιες ἀπίθανες παραστάσεις ἁγίων, π.χ. ὁ ἅγιος Χριστόφορος μὲ μορφή Κυνοκεφάλου⁴, ἐξαφανίστηκαν στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ μαζὺ μὲ τὶς συμβολικὰ παραστάσεις τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Αὐτὲς οἱ συνήθειες ξεχνιόντουσαν ὅσο ἡ νέα

1. Ἐδημοσιεύθη πολλὰς φορές. Βλέπε προχείρως Volbach-Hirmer, *Frühchristliche Kunst*, εἰκ. 244.

2. A. Grabar, ἔνθ' ἄνωτ., ἀρ. 13, πίν. XXV.

3. Εὐλογία τοῦ ἁγίου Συμεών, Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. ΙΗ' (1948), σελ. 79-98.

4. A. Μαργαβᾶ - Χατζηνικολάου, Εἰκόνες τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου τοῦ Κυνοκεφάλου, *Mélanges Merlier*, τ. 3, σ. 231.

τέχνη απομακρυνότανε από τις παραδόσεις της αρχαίας. Στους αγίους αφι-
σαν κυρίως ελάχιστα χαρακτηριστικά, για να θυμίζουν τὸ ρόλο πὸν εἶχε κάθε
ἅγιος κοντὰ στοὺς πιστοὺς, π.χ. οἱ ἅγιοι ἱατροί, οἱ στρατιωτικοὶ ἅγιοι
κλπ. Μόνο σὲ απομακρυσμένες ἐπαρχίες ἐπέζησαν ὑπερφυσικὲς μορφὲς ἁγίων.
Ὁ ἅγιος Μάμας πάνω στὸ λιοντάρι του συναντᾶται μία φορὰ σὲ ἓνα ἀργυρὸ
πινάκιο τῆς μονῆς Γκελάσι τῆς Γεωργίας στὸ 12^{ον} αἰῶνα¹.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ σπάνια πρότυπα ἀντλήσαν ἀργότερα οἱ δυτικοὶ ζωγράφοι
γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν ἔπειτα καὶ οἱ μεταβυζαντινοί. Τὸν ζωγραφίζουν οἱ
Ἱταλοί, ὅπως ὁ Michele Giambono (1420-1462) καὶ ἄλλοι. Μὲ προσαρ-
μογὴ τοῦ τύπου στὴ βυζαντινὴ παράδοση τὸν ξαναβρίσκουμε στὴν Κύπρο
ἀπὸ τὸ 15^{ον} αἰῶνα καὶ ἔξῃς. Ἔτσι εἰκονίζεται καὶ στὴν ἀψίδα, πάνω ἀπὸ
τὴν μαρμάρινη λάρνακα τοῦ Μόρφου, ὅπου εἶναι σήμερα ὁ τάφος τοῦ
ἁγίου. Κατὰ περιέργη σύμπτωση, ἡ νεώτερη γνωστὴ εἰκόνα τοῦ ἁγίου καθι-
σμένου πάνω στὸ λιοντάρι του εἶναι φερμένη στὴν Ἀθήνα τὸ 1924 ἀπὸ τοὺς
τελευταίους χριστιανοὺς τῆς Καππαδοκίας καὶ μάλιστα τῆς Καισάρειας².

ANNA MAPABA - XATZHNIKOLAOU

1. H. Glück, Die christliche Kunst des Ostens, 1923, πίν. 132.

2. Α. Μαγαβᾶ - Χατζηνικολάου, Ὁ ἅγιος Μάμας, σελ. 93-97.

Εὐλογία τοῦ Ἁγίου Μάμα
Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν

RÉSUMÉ

EULOGIE DE SAINT MAMAS

(Pl. 51)

L'Eulogie de Saint Mamas, don du directeur des Musées de France, M. H. Seyrig, au Musée Byzantin (N° 3016) est un disque en plomb (diam. 0,055 m.). Sur l'envers du disque est représenté en relief Saint Mamas assis sur un lion; au contour il y a l'inscription gravée: « Eulogie du grand martyr Saint Mamas »; sur l'envers une croix en relief aussi.

Cette Eulogie est un de petits objets en métal ou en terre cuite que l'on distribuait aux pèlerins des Martyria célèbres à l'époque paléochrétienne. C'est une pièce unique et date du 6ème s. Son intérêt consiste surtout en ce qu'elle nous apprend que le type de Saint Mamas assis sur un lion, que l'on considérait comme une création plutôt post-byzantine avec influence italienne, est très ancien.

ANNE MARAVA CHADZINICOLAOU